УДК 159.923. 2:371.132 https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15(60).04

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНА ЗРІЛІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛОГОПЕДА

Любов Долинська
кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної і соціальної психології
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9
lbvdolinska@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-1817-1102

Марина Заушнікова
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології та соціології
Університет державної фіскальної служби України
08201, Україна, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31
marinazaushnikova@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-9308-3559

Анотація

Статтю присвячено дослідженню особистісно-професійної зрілості майбутнього логопеда як психологічної умови формування комунікативної компетентності. Проаналізовано наукові підходи до вивчення понять «зрілість», «особистісна зрілість», «професійна зрілість», «комунікативна компетентність» та її структуру. З'ясовано, що особистісна та професійна зрілість є складовими особистісно-професійної зрілості майбутнього фахівця, який володіє визначеною життєвою та громадянською позицією, здатний до прийняття себе та безумовного прийняття інших, може швидко адаптуватися до вимог професії та суспільства, прагне самореалізації та професійного зростання. Для вирішення мети та поставлених завдань було використано теоретичні (аналіз, порівняння та систематизація психологічних джерел), емпіричні (тестування, психолого-педагогічний експеримент) та математичні (χ^2-критерій Пірсона, коефіцієнт кореляції Спірмена) методи дослідження. Для вивчення особливостей розвитку компонентів комунікативної компетентності та визначення особистісно-професійної зрілості як психологічної умови її формування було використано комплекс взаємодоповнюючих психодіагностичних методик. Виявлено психологічні особливості розвитку структурних компонентів комунікативної компетентності майбутнього логопеда, визначено її рівні розвитку. Теоретично визначено та експериментально перевірено психологічну умову її формування – особистісно-професійну зрілість. Зафіксовано наявність позитивного кореляційного зв'язку між рівнями розвитку комунікативної компетентності та особистісно-професійною зрілістю, що є свідченням її позитивного впливу на формування комунікативної компетентності. Впродовж навчання у закладі вищої освіти комунікативна компетентність майбутнього логопеда розвивається недостатньо, а умовою її підвищення є особистісно-професійна зрілість як характеристика особистості.

Ключові слова: комунікативна компетентність, структура комунікативної компетентності, особистісна зрілість, особистісно-професійна зрілість, психологічні умови, формування, майбутній логопед.

Вступ

Сучасне суспільство постійно підвищує вимоги до особистості майбутнього фахівця усіх професій, тому виникає необхідність оновлення змісту професійної підготовки у закладах вищої освіти з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності та вимог до неї. Такими вимогами до логопеда є здатність до безоцінного ставлення до інших, швидке встановлення та утримання контакту, виконання завдань під час професійного спілкування та розвинена комунікативна компетентність, від ефективності застосування яких багато в чому залежать можливості подальшого розвитку та соціалізації дітей і дорослих із порушеннями мовлення, а також успішність професійного спілкування з ними (Т. Корнійченко, Ю. Пінчук, М. Шеремет).

Високий рівень розвитку комунікативної компетентності сприяє саморозвитку фахівця, налагодженню контактів та встановленню взаємовідносин, розвитку комунікативних здібностей, умінь та навичок, розв'язанню внутрішньо-особистісних конфліктів. Розвиток та підвищення комунікативної компетентності розглядається як необхідна умова для здійснення успішної професійної діяльності (Темрук, 2005).

Підвищення комунікативної компетентності фахівців, зокрема майбутнього логопеда, забезпечується активізацією психологічних умов формування комунікативної компетентності, серед яких однією із провідних є, за нашим припущенням, особистісно-професійна зрілість студента.

У психології поняття «умова», як правило, представлено в контексті психічного розвитку та розкривається через сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають психологічний розвиток особистості, прискорюючи або уповільнюючи його, здійснюють вплив на процес розвитку, його динаміку й кінцеві результати (Немов, 2014). Процес формування суб'єкта професійної діяльності є процесом формування та розвитку його характеристик (знань, умінь, здібностей, інтегративних якостей особистості). Якості та здібності є внутрішніми умовами розвитку особистості, які, як і інші внутрішні умови, формуються під впливом зовнішніх – у процесі взаємодії особистості із зовнішнім світом (Немов, 2014). Тому, під психологічними умовами формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця ми розуміємо особистісні, професійно значущі та комунікативні характеристики, що зумовлюють зміни та ефективне функціонування даного процесу.

Психологічні умови формування комунікативної компетентності визначаються вимогами певної професійної діяльності. Так, Н. Зіналієва (2007) зазначає, що психологічними умовами розвитку міжособистісної комунікації та комунікативної компетентності майбутніх психологів є комунікабельність, впевненість у собі, конформізм, особистісна тривожність, емоційна стійкість тощо; психологічними умовами розвитку комунікативної компетентності майбутнього лікаря є готовність до встановлення партнерських, довірливих і чесних взаємовідносин, гнучкість комунікативних установок (М. Тимофієва, 2008); О. Касаткіна (2007) вважає, що формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця пов'язано із рівнем розвитку емпатії; на думку Л. Пляки (2010), позитивна професійна «Я-концепція» є психологічною умовою розвитку комунікативної компетентності провізорів; В. Черевко (2001) у своєму дослідженні вказує на позитивний вплив ситуативної рефлексії та схильності

до обраної професії на формування комунікативної компетентності менеджера. Водночас, аналіз наукової психологічної літератури показав, що проблема вивчення психологічних умов формування комунікативної компетентності логопедів розроблена недостатньо. Специфіка професійної діяльності логопеда носить соціальний характер й відбувається у багатовимірному комунікативному просторі, де фахівець постійно спілкується із широкою різновіковою категорією людей; вона потребує умінь логопеда долати різноманітні комунікативні бар'єри під час професійного спілкування, встановлювати й довго утримувати контакт, відновлювати порушений зворотній зв'язок, застосовувати індивідуально-орієнтований, компенсаторний та корекційний характер спілкування, займати позицію безумовного прийняття іншої людини тощо. Відповідно, такі психологічні особливості професії логопеда зумовлюють формування комунікативної компетентності та умов, які позитивно на неї впливають.

Наукові роботи (І. Булах, Л. Долинської, Н. Максимчук, Т. Яблонської, Т. Яценко та ін.) присвячені вивченню феномена «особистісна зрілість» у межах формування певних особистісних якостей у процесі професійного навчання майбутнього фахівця. Дослідники (Н. Дідик, О. Штепа) характеризують особистісну зрілість як комплекс індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, якостей і критеріїв, характерних для зрілої особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав підвищений інтерес учених до особливостей формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця та феномену «особистісно-професійна зрілість», однак засвідчено відсутність спеціальних досліджень щодо особливостей розвитку цього феномену як психологічної умови підвищення комунікативної компетентності майбутнього логопеда в процесі професійної підготовки.

Метою нашого дослідження є теоретико-емпіричне вивчення особливостей особистісно-професійної зрілості студентів-логопедів як психологічної умови формування їх комунікативної компетентності.

Завдання дослідження: 1) визначити теоретичні підходи до вивчення особистісно-професійної зрілості як психологічної умова формування комунікативної компетентності майбутнього логопеда; 2) виявити особливості розвитку структурних компонентів комунікативної компетентності майбутнього логопеда та рівнів її розвитку; 3) висвітлити результати емпіричного дослідження особливостей розвитку особистісно-професійної зрілості як психологічної умови формування комунікативної компетентності майбутнього логопеда.

Методи дослідження

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань було використано *теоретичні* методи (аналіз, порівняння та систематизація психологічних джерел), *емпіричні* методи (тестування, психолого-педагогічний експеримент) та *математичні* методи (χ^2-критерій Пірсона, коефіцієнт кореляції Спірмена).

Для вивчення особливостей розвитку компонентів комунікативної компетентності та особистісно-професійної зрілості майбутнього логопеда було використано низку взаємодоповнюючих психодіагностичних методик.

Структурні компоненти в складі комунікативної компетентності було виявлено за допомогою наступних психодіагностичних методик: *когнітивний компонент*: авторська анкета «Особливості усвідомлення майбутніми логопедами професійно-комунікативної

підготовленості до майбутньої професії»; *емоційно-мотиваційний*: «Мотиви вибору професії» (Р.В. Овчарова); «Оцінка рівня комунікабельності» (В.Ф. Ряховський); «Діагностика соціально-психологічних установок особистості» (О.Ф. Потьомкіна); «Шкала Фейя»; *поведінковий:* «Чи вміємо ми правильно слухати?» (В.М. Карандашев); «Чи вміємо переконувати інших?» (В.М. Карандашев); «Експертна оцінка невербальної комунікації» (О.М. Кузнецов); «Оцінка комунікативного самоконтролю» (М. Снайдер); «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» (С.В. Духновський).

Для дослідження особистісно-професійної зрілості майбутнього логопеда було використано психодіагностичну методику «Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю.З. Гільбуха» (Гільбух, 1995). Ця методика допомагає виявити загальний рівень особистісної зрілості респондентів, розподіливши їх за чотирма рівнями розвитку від дуже високого, високого, задовільного та до незадовільного, й оцінити особистісну зрілість досліджуваних за п'ятьма аспектами, які включають в себе різні якості та характеристики: 1) *мотивація досягнення* (загальна спрямованість діяльності особистості на значущі життєві цілі, прагнення самореалізації, ініціативність, до досягнення високих результатів); 2) *ставлення до власного «Я»* (впевненість у власних можливостях, задоволеність власними характеристиками, знаннями, уміннями та навичками тощо); 3) *почуття громадянського обов'язку* (національна приналежність, зацікавленість явищами суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потреба в спілкуванні); 4) *життєва установка особистості* (розуміння відносності буття, переважання інтелекту над почуттями, емоційна врівноваженість); 5) *здатність до психологічної близькості з іншими* (доброзичливість, емпатія, уміння слухати, розвинена потреба в духовній близькості з іншими).

Матеріал методики представлений 33 незакінченими твердженнями. Досліджуваному пропонується вибрати найбільш близький йому варіант завершення твердження із 7 запропонованих. Обробка результатів передбачає підрахунок загального показника особистісної зрілості та підрахунок балів за п'ятьма вищезазначеними аспектами.

У опитуванні прийняли участь 222 здобувача вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта», спеціалізації «Логопедія» Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, ПЗВО «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика».

Результати та дискусії

Підвищення рівня комунікативної компетентності майбутнього фахівця в процесі його професійного навчання є цілеспрямованим спеціально організованим процесом, який забезпечується активізацією психологічних умов її формування із застосуванням активних соціально-психологічних методів навчання (І. Бевзюк, Л. Долинська, В. Черевко).

У психології поняття «умова», як правило, представлено в контексті психічного розвитку та розкривається через сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають психологічний розвиток особистості, прискорюючи або уповільнюючи його, здійснюють вплив на процес розвитку, його динаміку й кінцеві результати (Немов, 2014). Процес формування суб'єкта професійної діяльності є процесом формування та розвитку його характеристик (знань, умінь, здібностей, інтегративних якостей особистості). Якості та здібності є внутрішніми умовами розвитку особистості, які, як і інші внутрішні умови, формуються під впливом зовнішніх – у процесі взаємодії особистості із зовнішнім світом (Немов, 2014). Тому, під психологічними умовами формування комунікативної

компетентності майбутнього фахівця ми розуміємо особистісні, професійно значущі та комунікативні характеристики, що зумовлюють зміни та ефективне функціонування цього процесу.

У межах нашого дослідження проаналізовано наукові підходи до понять «зрілість», «особистісна зрілість», «професійна зрілість» й як узагальненого поняття – «особистісно-професійна зрілість», проте, психологічна література не дає чіткого визначення цього поняття.

Поняття «зрілість» часто замінюють такими поняттями як «дорослість», «доросла» і «зріла» особистість, проте, ці поняття не є тотожними. Зрілість розвивається тільки в процесі здійснення соціально цінної діяльності, яка сприяє формуванню соціальної спрямованості, соціальної позиції особистості й придбання нею соціального досвіду. У психологічній літературі під зрілістю розуміється найбільш тривалий період онтогенезу, який характеризується тенденцією до досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних і фізичних здібностей людської особистості (Петровський & Ярошевский, 1990). «Зрілість» описується як етап психічного розвитку й, одночасно, як якість особистості. Зріла особистість, на думку багатьох дослідників (Л. Божович, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), відрізняється високою відповідальністю, соціальною активністю, а не лише професійними досягненнями та ефективною самореалізацією. Поняття «зрілість» завжди вказує на характер входження особистості в суспільні зв'язки та взаємовідносини, які не можуть відбуватися без комунікації. Тому, очевидно, що комунікативна компетентність має зв'язки із особистісною зрілістю.

Поняття зрілості ототожнюється із прагненням особистості до самоактуалізації та її здатністю до самовизначення, самоприйняття, саморозвитку і самореалізації (А. Маслоу); як здатність особистості любити й працювати (З. Фрейд); як зрілість міжособистісних стосунків, для яких характерні турбота, відповідальність, повага та розвинена емпатія (Е. Фромм); особистісно зрілі люди розглядаються як такі, що відкриті до переживань, вільно рухаються в напрямку власної актуалізації та саморозвитку (К. Роджерс).

Особистісна зрілість передбачає зрілість свідомості й самосвідомості особистості, тобто адекватне відображення соціальної дійсності, наявність власного світогляду, ідеалів та переконань. Особистісно зріла людина має виразну самоідентичність, Я-концепцію, суб'єктивну картину власного життєвого шляху та прогресивний розвиток рефлективності (Е. Еріксон, К. Роджерс). Особистісна зрілість проявляється у самореалізації, активній життєвій позиції в суспільстві, у достатньо розвиненому почутті відповідальності та у піклуванні про інших (Петровський & Ярошевский, 1990: 126); в адекватному сприйнятті реальності та умінні керувати власними почуттями (C. Argyris, U. Staudinger); у толерантності до інших людей (A. Реан, R. Sternberg).

Ми дотримуємося думки, що поняття «особистісна зрілість» є багатозначним феноменом та має низку критеріїв, що є суб'єктивними характеристиками особистості, такими як: відповідальність особистості (В. Слободчіков, О. Асмолов); здатність ставити та вирішувати ідеальні й реальні цілі (Б. Братусь); автономність (Ф. Перлз) та незалежність від ситуацій та обставин (Л. Божович).

Особистісна зрілість є складним психологічним феноменом, в якому науковці виділяють різні аспекти, критерії та складові. Так, Б. Ананьєв, в особистісній зрілості виділяв наступні критерії: моральну, громадянську, організаційну та сімейну зрілість (Ананьєв, 1968). Підґрунтям такого переліку критеріїв є соціальні взаємовідносини, а критерієм особистісної зрілості – опанування та належне виконання відповідних функцій і ролей в суспільстві.

Г. Олпорт виділяє шість складових зрілості: почуття Я, прихильне ставлення до інших, емоційна безпека й прийняття себе, реалістичне сприйняття всесвіту, самопізнання, самосатира та єдина лінія життя (Г. Олпорт,1955).

На думку С. Братченко та М. Миронової особистісна зрілість складається з інтра- та інтерперсональних складових (С. Братченко & М. Миронова, 1997). А. Реан до складу особистісної зрілості включив: відповідальність, терпимість, саморозвиток та позитивне мислення (А. Реан, 1999).

З існуючих уявлень про складові особистісної зрілості нам імпонує підхід Ю. Гільбуха. Він в особистісній зрілості виділив п'ять аспектів: 1) мотивація досягнень; 2) ставлення до свого Я («Я-концепція»); 3) почуття громадянського обов'язку; 4) життєва установка; 5) здатність до психологічної близькості з іншою людиною (Гільбух, 1994), за якими ми й будемо визначати особливості розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього логопеда.

Особистісна зрілість передбачає активну трудову діяльність, й, відповідно, професійну зрілість (високий рівень працездатності, особливе ставлення до праці та професії як вірного шляху для самореалізації). Авторами (С. Дружилов, О. Темрук) наголошується на тому, що особистісна зрілість є передумовою професійної зрілості. Професійна зрілість розглядається як можливості особистості, що сприяють певним високим досягненням у певному проміжку життєдіяльності; як найвищий рівень прояву професіоналізму, кваліфікації та професійно значущих компетентностей, які є запорукою ефективного виконання професійної діяльності (Дружилов, 2003).

Підґрунтям для розвитку професійної зрілості є розвиток наступних компонентів: ключові компетентності, креативність, ініціатива, швидкість виконання професійних завдань на високому рівні (Цина, 2014). В. Цина наголошує також на тому, що формування професійної зрілості майбутнього фахівця в процесі навчання у закладі вищої освіти буде ефективним, якщо цей процес розпочати із ознайомлення зі специфікою професійної діяльності, через професійно-педагогічний вплив до професійного становлення (Цина, 2014). Вважаючи, особистісну та професійну зрілість складовими особистісно-професійної зрілості, науковець трактує цей феномен «як інтегративну якість особистості, що відбиває складові її громадянської, життєво-професійної, духовної, соціальної, психологічної, мотиваційної зрілості, сформованість самості особистості та зумовлює володіння предметними, базовими і ключовими компетентностями, визначаючи готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності» (Цина, 2014: 309).

Враховуючи все вищевикладене, та на основі аналізу психологічних чинників й умов формування комунікативної компетентності особистості (Н. Зіналієва, О. Касаткіна, Л. Пляка, М. Тимофієва, В. Черевко та ін.), враховуючи специфіку професійної діяльності та вимоги до комунікативної компетентності фахівця-логопеда, нами було зроблено припущення про те, що психологічними умовами, що вплинуть на покращення рівня сформованості комунікативної компетентності є: особистісно-професійна зрілість; гуманістична спрямованість; комунікативні та організаторські здібності; професійна спрямованість; духовно-професійно-психологічна культура; рефлексивні процеси; саморегуляція поведінки.

Нами було вивчено особливості розвитку особистісно-професійної зрілості майбутнього логопеда як психологічної умови формування його комунікативної компетентності. На першому етапі констатувального експерименту було емпірично виявлено особливості розвитку структурних компонентів комунікативної компетентності майбутнього

логопеда (когнітивного, емоційно-мотиваційного, поведінкового), визначено її рівні розвитку (високий, середній, низький) (див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівні розвитку структурних компонентів комунікативної компетентності майбутнього логопеда

Рівень розвитку структурних компонентів комунікативної компетентності майбутнього логопеда	Досліджувані (n=222)					
	Високий		Середній		Низький	
	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%
Когнітивний	27	12,2	115	51,8	80	36,0
Емоційно-мотиваційний	45	20,3	140	63,1	37	16,6
Поведінковий	14	6,3	185	83,3	23	10,4

Як бачимо з таблиці 1, у досліджуваних найкраще розвинений емоційно-мотиваційний компонент, де виявлено найбільший відсоток високого рівня розвитку, проте, є значна кількість досліджуваних із середнім рівнем, у когнітивному компоненті виявлено значний відсоток середнього й низького рівня розвитку, в поведінковому компоненті виявлено найменший відсоток низького рівня, але найбільший відсоток середнього рівня.

Рис. 1. Рівні розвитку комунікативної компетентності майбутнього логопеда

Отже, емпірично визначено три рівні розвитку (високий (6,8%), середній (73,0%) та низький (20,2%)) досліджуваного феномена (див. рис. 1).

Узагальнені дані показують, що переважна більшість досліджуваних знаходиться на середньому рівні розвитку досліджуваного феномена.

Слід зазначити, що порівняння особливостей розвитку комунікативної компетентності різних курсів показало, що впродовж навчання у закладі вищої освіти відбуваються позитивні зміни в розвитку комунікативної компетентності майбутнього логопеда, проте, переважання середнього рівня до кінця професійної підготовки логопеда є тим негативним чинником, що в подальшому може стати перешкодою для успішного виконання їх фахових обов'язків, зокрема, й професійного спілкування.

На другому етапі констатувального експерименту нами було виявлено особливості розвитку особистісно-професійної зрілості досліджуваних (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кількісні показники розвитку окремих аспектів та загального рівня розвитку особистісно-професійної зрілості майбутніх логопедів

№ п/п	Аспекти	Рівень розвитку особистісно-професійної зрілості							
		Дуже високий		Високий		Задовільний		Незадовільний	
		Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%	Абс. к-сть	%
1	Мотивація досягнення	10	4,5	87	39,2	88	39,6	37	16,7
2	Ставлення до власного «Я»	-	-	18	8,1	151	68,0	53	23,9
3	Почуття громадянського обов'язку	-	-	46	20,7	96	43,3	80	36,0
4	Життєва установка	-	-	10	4,5	88	39,6	124	55,9
5	Здатність до психологічної близькості з іншими людьми	-	-	50	22,5	82	37,0	90	40,5
6	Загальний рівень	-	-	4	1,8	117	52,7	101	45,5

Отже, оцінка першого аспекту «Мотивація досягнення» (див. табл. 2), який характеризує загальний напрям особистості до важливої мети, бажання самореалізації, прагнення до високих результатів, самостійність та ініціативність особистості дозволила встановити, що 4,5 % досліджуваних мають показники дуже високого рівня. Такі студенти спрямовані на досягнення результатів у професійній діяльності. 39,2% досліджуваних мають показники високого рівня мотивації досягнення, 39,6% – мають задовільну і 16,7% – незадовільну мотивацію.

Успішність прийняття рішення студентами щодо своєї майбутньої професії залежить від мотивації, професійних установок, поведінки та, відповідно, від рівня їх зрілості (Coban, 2005).

Наступний аспект «Ставлення до власного «Я» допомагає оцінити характеристики особистості (впевненість в своїх силах, адекватна самооцінка, позитивне ставлення до себе, шанобливе ставлення до інших), здібності, особливості темпераменту та характеру, наявні знання, уміння та навички, й, відповідно, задоволеність ними. Отже, аналіз отриманих даних цього аспекту вказує на домінування негативного ставлення студентів-логопедів до власного «Я». Показників дуже високого рівня у студентів не було виявлено, 8,1% досліджуваних показали високий рівень, задовільний – 68,0%, а незадовільний рівень – 23,9%.

Такий аспект особистісної зрілості як «Почуття громадянського обов'язку» характеризує розвинене почуття професійної відповідальності, національну свідомість, щирий інтерес до суспільних явищ та активну участь у суспільно-політичних подіях, уміння дотримуватися загальноприйнятих норм та правил, високий професійний рівень. Так, 36,0% студентів виявили незадовільний рівень, 43,3% – задовільний, 20,7 % – високий рівень, дуже високого рівня не було виявлено серед опитуваних.

За аспектом «Життєва установка» показники розподілилися таким чином: дуже високого рівня не виявлено серед досліджуваних, високий рівень – 4,5%, задовільний рівень – 39,6%, незадовільний рівень мають 55,9% студентів. На думку О. Темрук, сучасні події у суспільстві, реформи в освіті не сприяють швидкому та адекватному визначенню життєвого шляху та життєвих установок (Темрук, 2005).

Кількісні показники за аспектом «Здатність до психологічної близькості з іншими людьми» розподілилися наступним чином: 40,5% студентів виявили незадовільний рівень, 37,0% – задовільний, 22,5% – високий, дуже високого рівня у студентів не виявлено. Отже, аналіз показав, що у критично великої частини студентів недостатньо розвинена здатність до психологічної близькості з іншими людьми, що може негативно позначитися на їх подальшому професійному становленні. Успішність професійної діяльності вчителя залежить від здатності до психологічної близькості з іншою людиною як структурного компонента особистісної зрілості (Темрук, 2005).

Узагальнення отриманих даних показало, що розвиток особистісно-професійної зрілості майбутніх логопедів недостатньо сприятливий. Дуже високого рівня розвитку особистісно-професійної зрілості в досліджуваних не було виявлено, лише 1,8% студентів мають високий рівень, 52,7% – задовільний та 45,5% – незадовільний.

З метою встановлення взаємозв'язку між комунікативною компетентністю та особистісно-професійною зрілістю було використано методи математичної статистики, зокрема, рангової кореляції Спірмена та критерій Пірсона. Було виявлено статично значущі зв'язки між рівнями комунікативної компетентності з такими аспектами особистісно-професійної зрілості як: «Мотивація досягнення» (значущість зв'язку на рівні $p \leq 0,05$); «Ставлення до власного Я» ($p \leq 0,01$); «Почуття громадянського обов'язку» ($p \leq 0,05$); «Життєва установка» ($p \leq 0,01$); «Здатність до психологічної близькості з іншими людьми» ($p \leq 0,05$); загальний рівень ($p \leq 0,01$)), а також із загальним рівнем комунікативної компетентності та особистісно-професійної зрілості виявлено позитивні кореляційні зв'язки ($r=0,140$ при $p \leq 0,05$).

Отже, отримані результати дозволяють стверджувати, що особистісно-професійна зрілість є психологічною умовою розвитку комунікативної компетентності майбутнього логопеда.

Оскільки, розвиток особистісно-професійної зрілості майбутнього логопеда в процесі навчання у закладі вищої освіти не набуває необхідного рівня, з цього випливає необхідність її активізації як умови формування комунікативної компетентності. Цей процес, за нашим припущенням, може бути більш ефективним (Л. Долинська, О. Темрук та ін.) у спеціально організованих умовах із застосуванням активних соціально-психологічних методів навчання.

Водночас, ми усвідомлюємо, що комунікативна компетентність майбутнього логопеда розвивається під впливом різноманітних взаємопов'язаних умов і формування комунікативної компетентності повинно включати комплексне їх поєднання. Визначення цих умов і розробка програми формування комунікативної компетентності майбутнього логопеда є предметом подальшого більш поглибленого вивчення проблеми дослідження.

Висновки

Комунікативна компетентність є важливою складовою професійної підготовки майбутнього логопеда тому, що результативність його професійної діяльності залежить від рівня розвитку якостей, умінь, здібностей фахівця, де особливого значення набувають якості, що пов'язані з особливостями професійного спілкування, а успішність професійного спілкування – від рівня розвитку комунікативної компетентності.

За результатами емпіричного дослідження встановлено, що в процесі професійної підготовки необхідний рівень розвитку комунікативної компетентності не забезпечується на достатньому рівні й динаміка впродовж навчання є незначною, що зумовлює актуальність

проблеми пошуку умов формування комунікативної компетентності майбутнього логопеда в процесі його професійної підготовки.

Доведено, що важливою психологічною умовою є особистісно-професійна зрілість як характеристика особистості, яка володіє визначеною життєвою та громадянською позицією, здатна до прийняття себе та безумовного прийняття інших, може швидко адаптуватися до вимог професії та суспільства, прагне самореалізації та професійного зростання. Актуалізація особистісно-професійної зрілості в процесі підготовки майбутнього логопеда сприятиме формуванню комунікативної компетентності й може бути сформована за допомогою активних соціально-психологічних методів навчання у взаємозв'язку з іншими психологічними умовами.

Перспективи подальших досліджень потребують вивчення інших ефективних соціально-психологічних умов розвитку комунікативної компетентності майбутнього логопеда, шляхів та засобів її оптимізації.

Література

1. Гильбух, Ю.З. (1995). *Тест-опросник личностной зрелости:* пособие. Киев : НПЦ Перспектива.
2. Дідик, Н.М. (2014). Феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. *Молодий вчений*, *1,* 128–131.
3. Долинська, Л. (2019). Особистісна зрілість як чинник формування психологічної культури майбутнього фахівця. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», 16,* 285–293. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-16.%p.
4. Дружилов, С.А. (2003). Психология профессионализма человека: интегративный поход. *Журнал прикладной психологи, 4–5,* 35–42.
5. Немов, Р.С. (1995). *Общие основы психологии*: учеб.пособие. Москва : Просвещение: ВЛАДОС.
6. Петровский, А.В., & Ярошевский, М.Я. (1990). *Психология*: словарь. Москва : Политиздат.
7. Реан, А.А. (1999). *Психология изучения личности*: учебн. пособ. Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В.А.
8. Темрук, О.В. (2005). Особливості розвитку особистісної зрілості майбутнього вчителя на початковому етапі професійної підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, *4*(28), 116-122.
9. Цина, В. (2014). Сутність, структура, особливості особистісно-професійної зрілості майбутнього вчителя. *Витоки педагогічної майстерності, 14,* 305-310.
10. Штепа, О.С. (2004). Пропріум зрілої особистості. *Практична психологія та соціальна робота*, *2*, 26-35.
11. Coban, A.S. (2005). Predictor of levels of vocational maturity of high school students study some of the variables. *Journal of Inonu University Faculty of Education*, *6*(10), 39-54.
12. Greene, J.O. (2016). Communication skill and competence. *Oxford Res Encyclop Comm.* doi:10.1093/acrefore/9780190228613.013.158.

References

1. Hylbukh, Yu.Z. (1995). *Test-oprosnyk lychnostnoi zrelosty [Personal maturity test questionnaire]*. Kyiv : NPTs Perspektyva [in Russian].

2. Didyk, N.M. (2014). Fenomen osobystisnoi zrilosti v interpretatsii ukrainskykh doslidnykiv [The phenomenon of personal maturity in the interpretation of Ukrainian researchers]. *Molodyi vchenyi – A young scientist, 1,* 128–131 [in Ukrainian].
3. Dolynska, L. (2019). Osobystisna zrilist yak chynnyk formuvannia psykholohichnoi kultury maibutnoho fakhivtsia [Personal maturity as a factor in shaping the psychological culture of the future specialist]. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii" – Collection of scientific works "Problems of modern psychology",* (16). https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-16.%p [in Ukrainian].
4. Druzhilov, S.A. (2003). Psihologija professionalizma cheloveka: integrativnyj pohod [Psychology of human professionalism: an integrative approach]. *Zhurnal prikladnoj psihologii – Journal of Applied Psychology*, *4–5*, 35–42 [in Russian].
5. Nemov, P.C. (1995). *Obshhie osnovy psihologii [General foundations of psychology]:* ucheb.posobie. Moscow : Prosveshhenie: VLADOS [in Russian].
6. Petrovskij, A.V., & Jaroshevskij, M.Ja. (1990). *Psihologija [Psychology]:* slovar. Moscow : Politizdat [in Russian].
7. Rean, A.A. (1999). *Psihologija izuchenija lichnosti [Psychology of the study of personality]:* uchebn. posob. Saint Peterburg : Izd-vo Mihajlova V.A. [in Russian].
8. Temruk, O.V. (2005). Osoblyvosti rozvytku osobystisnoi zrilosti maibutnoho vchytelia na pochatkovomu etapi profesiinoi pidhotovky [Features of the development of personal maturity of the future teacher at the initial stage of training]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 12. Psykholohichni nauky – Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 12. Psychological Sciences, 4(28),* 116–122 [in Ukrainian].
9. Tsyna, V. (2014). Sutnist, struktura, osoblyvosti osobystisno-profesiinoi zrilosti maibutnoho vchytelia [The essence, structure, features of personal-professional maturity of the future teacher]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of pedagogical skills, 14,* 305–310 [in Ukrainian].
10. Shtepa, O.S. (2004). Proprium zriloi osobystosti [Proprium of a mature person]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work, 2,* 26–35 [in Ukrainian].
11. Coban, A.S. (2005). Predictor of levels of vocational maturity of high school students study some of the variables. *Journal of Inonu University Faculty of Education*, *6*(10), 39–54.
12. Greene, J.O. (2016). Communication skill and competence. *Oxford Res Encyclop Comm.* doi: 10.1093/acrefore/9780190228613.013.158.

PERSONAL AND PROFESSIONAL MATURITY AS A PSYCHOLOGICAL CONDITION FOR FORMATION OF THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPEECH THERAPIST

Liubov Dolynska
PhD in Psychology, Professor,
Professor of the Department of General and Social Psychology
National Pedagogical Dragomanov University
9, Pyrohov Str., Kyiv, Ukraine, 01601
lbvdolinska@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-1817-1102

Maryna Zaushnikova
PhD in Psychology,
Senior Lecturer of the Department of Psychology and Sociology
University of the State Fiscal Service of Ukraine
31, University Str., Irpin, Ukraine, 08201
marinazaushnikova@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-9308-3559

Abstract
The article covers the study of personal and professional maturity of future speech therapist as a psychological condition to form communicative competence. Scientific approaches to the study of maturity concepts, "personal maturity", "professional maturity", "communicative competence" and its structure are analyzed. It was found that a personal and professional maturity are the components of personal-professional maturity of future specialists, who have the vital and civic position, are able to accept themselves and unconditionally the others, quickly adapt to the demands of the profession and society strives for performance and professional growth. Research methods: Theoretical (analysis, comparison and systematization of psychological sources), empirical (testing, psychological and pedagogical experiment) and mathematical (Spearman's and Pearson's correlation coefficient) methods were used to solve the goal and tasks. A set of complementary psychodiagnostic methods was used to study the peculiarities of the development components of communicative competence and to determine personal-professional maturity as a psychological condition for its formation. Results. The psychological features of the development of the structural components of the future speech therapist communicative competence are revealed, its levels of development are determined. The psychological condition of its formation - personal and professional maturity - is theoretically determined and experimentally tested. There is a positive correlation between the levels of development of communicative competence and personal-professional maturity, which is evidence of its positive impact on the formation communicative competence. Conclusions. While studying in higher institutions, the communicative competence of the future speech therapist is not developed enough, and the condition for its increase is personal and professional maturity, as a characteristic of a person who has a certain life and civic position, able to accept themselves and unconditionally accept the others and society, striving for self-realization and professional growth.
Keywords: communicative competence, structure of communicative competence, personal maturity, personal-professional maturity, psychological conditions, formation, future speech therapist.

Подано 06.09.2021
Рекомендовано до друку 19.09.2021